

valóban nincs is szükség). Így adódik, hogy az összesítésben szereplő 13 db *dz* fonéma százalékban kifejezett előfordulási aránya 0,00%.

Hiányolható a könyvből a 66 dimenziós térben definiált távolságviszonyoknak és -számításoknak a 20. lapon adottnál részletesebb bemutatása. Eppen ezért nem egészen világos, hogy a szerzők miért nem használtak föl egy egyszerűbb, fonémaszázalékokon alapuló modellt (amelyben például a fonémaszázalék határozná meg valamilyen módon a megfelelő vektor hosszúságát), annál is inkább, mert a százalékok, — s ezt a szerzők is említik egy helyen — éppúgy függetlenítik az adatokat a statisztikai minta nagyságától, mint azt az ő modellük teszi.

E könyv anyagának gyors elkészülte és nyomdabakerülése (az ötletet a nyomdakész, mellesleg egyenesen a számítógépről kapott nyomdakész kéziratból nem egészen öt hónap választja el) jó példát szolgáltat arra, hogyan lehet megtalálni helyes a határvonalat a precizitás és a (jó értelemben vett) nagyvonalúság között. Bármelyikük túlzásba vitele egyben a statisztikai munka csődjét jelenti. A túlzott precizitás a végtelenségig kinyújtja a munka elkészültének végső határidejét, feleslegesen bonyolítja (s egyben drágítja) a számítógépes programot, s mivel statisztikailag (különösen elektronikus számítógéppel) többnyire csak viszonylag nagy adatmennyiségeket érdemes feldolgozni, valójában nem térül meg az előkészítésbe befektetett munka, a kapott eredmények felhasználhatósági idejével kapcsolatos veszteségekről nem is beszélve. A túlzott nagyvonalúság ezzel homlokegyenest ellenkező eredményre vezet: olyan túlzott mérvű pontatlanságot hoz magával, hogy a felhasználás szinte lehetetlenné válik, esetleg teljesen értelmetlenné teszi az egész statisztikai feldolgozást is.

E könyv még egy — a számítógépesek számára közismert — tanulsággal szolgál a nyelvészek és irodalmárok számára. Egy elektronikus számítógépen elvégzett munka költségeinek viszonylagos nagysága nem jelenti azt, hogy egy másik, de pontosan ugyanazon algoritmus alapján feldolgozott adathalmaz (ugyanakkora adatmennyiséget feltételezve) gépi átfuttatása is ugyanolyan sokba kerül. Ha a program nem változik, akkor a további adathalmazok feldolgozásainak költségei egyre jobban közelebb kerülnek a tiszta gépi idő költségeihez, hiszen a legtöbbbe éppen a gépi programnak az elkészítése, folytonos javíthatása kerül. Ez — tisztán gazdasági szempontból is — az elektronikus számítógépek nyelvstatisztikában történő széleskörű alkalmazása mellett szól.

FÜREDI MIHÁLY

Опыт обратного диалектного словаря

Пособие по словообразованию. Редактор М. Н. Янценецкая. Составители: О. И. Блинова, С. И. Ольгович, В. В. Палагина, М. Н. Янценецкая. Изд-во Томского университета. Томск 1973. 170 л.

A kis alakú, szerény kiállítású (a kiadó egyetem rotaprintjén 300 példányban készült) könyvecske párját ritkítja a maga nemében: nyilván az elsők között van (ha nem éppenséggel a legelső) a szövegmutató tájszótárak sorában. Az előszóból (3.1.) kiderül, ki milyen arányban vállalt munkát összeállításából a címlap versóján felsorolt négy egyetemi docens közül (a fő szerep szemmel láthatóan a szerkesztőé volt, neki külön előadása is hangzott el a szövegmutató tájszótárak hasznáról, ennek téziseivel [1972] azonban nem sikerült de visu megismerkednünk). Az ezt követő bevezető részből («Опыт обратного диалектного словаря» и возможные аспекты использования его материалов в лингвистических исследованиях) — 4—25) kiderülnek a munka tartalmi részletei; ezeket konkrétábbá teszi a tulajdonképpeni bevezetés (Введение 26—28); ezek után jön a szótári rész (29—170. l.).

A szerzők 15.458 címszót állítottak a tergo sorrendbe a szótári rész közel másfél-száz lapján. (Sajnos, magáról a rendezés technikai oldaláról nem írnak — valószínűleg kézzel végezték el ezt a fáradságos munkát. Ismeretes, hogy hasonlóan járt el BIELFELDT [1958], előbb egyenként fordítva is átírva hallgatóival a címszókat, majd így rakatva őket betűrendbe; emlékezetes MATER szellemes ötlete, ő a rendszeren lelyukasztott címszójegyzék szalagját fordítva tette be a gépbe s így jutott el az egyes címszók for-

dított alakjához, stb.) Valamennyi címszó az Ob középső folyása mentén elhelyezkedő nagyorosz dialektusok szókincséből van merítve úgy, hogy azok egyike sem fordul elő pontosan ilyen alakban és/vagy jelentésben egyetlen nagy orosz szótárban sem. A címszók jelentős része megfelelő lexicográfiai szereléssel napvilágot látott egy e dialektusokról nemrég megjelent szótárban (1964–1967; összesen 7342 vagy 7242 címszóval), több mint a felük azonban itt szerepel először — részint az előbbi szótárhoz készülő pótkötet kézírata alapján, részint pedig az egyetem orosz nyelvi tanszékén lévő cédulaanyagból. (NB: Ez sem egészen sokaság, hogy valamely szókincs először a tergo formában lásson napvilágot — a szerzők ígérik, hogy e szavakból egy külön függelék-kötetben fognak lexicográfiailag számot adni.)

E szóvégmutato szótár ugyanis, elődeihez hasonlóan, értelmezést természetesen nem ad, tehát a korábban hagyományos tájszótárakban nem közölt szavaknak nincs hol utánanéznünk. Maga a helyesírási alak, amelyben a címszók szerepelnek, legtöbbször árukkodik a szófajról is: ige, visszaható ige (főnévi igenévi alakban: -ть, -ться), melléknév, főnév. E tömeges szófajok esetében épp ezért az összeállítók általában nem is adnak szófaji megjelölést, csupán a névmások, interiectiók, határozószók, viszónyszók, számszavak előtt áll ott a megfelelő rövidítés. Hasonlóan gazdaságos, mégis példamutatóan pontos elbánásban részesültek a homonimák. Így mindenekelőtt nem is tekintették homonimáknak az eltérő hangsúllyal rögzített lexémákat, ezek nyilván valóban csak homográfok a hangsúlyt nem jelölő írásban. Így például külön szerepel a *третьёводнесь* és a *третьёводнечь* alak (sőt alattuk még a *третьёводнесь*, ill. *третьёводнечь* címszók is külön állnak; az utóbbi két alak helyesírási 2-je természetesen a [v], ill. esetleg egy zöngés gégeréshang jelzésére szolgál [vö. Селищев 1921/1968, 240, 310], az 1964–67-es szótár példáiiban [v] áll e helyt). Valóban homonimáknak számítanak viszont a más-más szófajhoz tartozó egyedek, így pl.: *послѣ*¹ határozószó és *послѣ*² viszónyszó (jelölve így: нар. ПОСЛѢ¹, предл. ПОСЛѢ² — a szófaji minősítés tehát, igen helyesen, mert nem zavarva az a tergo-rend megkívánta jobb margót, elől áll). Egy-egy címszó kaptak ugyanakkor a szófajon belüli homonimák, ám a szó elé tett emelt kereszt hívja fel rájuk a figyelmet: **бáба*, **сáба*, **кoрчáга* stb. — összesen 313 ilyen, egybeűritett pár van. Látható, hogy ez a megközelítés eltér a nálunk hagyományosnak tekinthető „homonima-álhomonima” felosztástól, ám hasznosságát, következetes alkalmazhatóságát nem lehet tagadni.

Az eddig említetteknek kívül a szótár minden egyes többtagú szónak jelöli a hangsúlyát. (Ez egész természetesen és létfontosságúnak tűnhet az orosz esetében — mégis, egy olyan kiváló filológus vezetése alatt, mint amilyen MAX VASMER volt, elkészült és igen-igen drága orosz a tergo szótár egyetlen hangsúly nélkül jelent meg! [1958–1959].) A címszó elé tett emelt csillag pedig külön utal a paradigma hiányos voltára, e hiány részletezése nélkül: **гоньбá*, **дрoгá*, **голодoвкa*, **сoснoвкa* stb.

A bevezetés bizonyos szófaji áttekintést is nyújt. Eszerint az anyag kb. 28%-át tették ki az igék (4323), 11%-át a mellékevek (1713), mintegy felét a főnevek, 5%-át a határozószók (a fennmaradó néhány száz címszón egyéb, kisebb szófajok osztoznak). Ha ezt összevetjük az orosz irodalmi nyelv szótárainak hasonló alakjaival (vö. JOSSELSON 1965), akkor kiderül, hogy ez utóbbiakban némileg több igét, illetőleg mellékevet vettek listára (35, ill. 16%), a főnevek rovására (42%). A főnevek nagyobb arányát egy tájszótárban elég természetesen tekinthetjük. Míg a különféle cselekvések, tulajdonságok területenként hasonló számúak lehetnek, a reáliák — s ezek nevei, a főnevek — a tájnyelvben kiemelkedhetnek. Annak megmutatásában, hogy egy a tergo lista milyen hasznos lehet az orosz nyelv kutatója számára, a szerzők a bevezetésben tovább is mennek: közlik a szótárból könnyen kiolvasható tövek szerinti megoszlást az igék és a mellékevek számára, stb.

Ragadjunk ki példaképpen két apróságot a szótári részből: a) Míg az orosz irodalmi nyelvi szótárakban ilyen alig van, itt feltűnően sok a (hangutánzó, ritkán egyező) ikerszó, leginkább interiectio: *цáба-цáба*, *прóка-прóка*, *мнрoкa-мнрoкa*, *тúнка-тúнка* stb. (összesen 70 körül), ritkábban határozószó: *миркoм-ладкoм*, *мaлo-мaлo*, *мaлo-мaлeнькo*, *oтпáль-oтпáль*. Zömmel gyaníthatóan állathívogatók, ill. hessegetők, így nagyob számuk a paraszti élethez közelebbi tájszótárban természetes. Figyelmet érdemelnek még a bennük előforduló „nem kanonikus fonémák” (vö. REFORMATSKIJ 1966), legalábbis ilyenekre látszanak utalni egyes helyesírási alakzatok (így például a *мnp* a bilabiális tremuláns egyezményes jele). b) Míg ezek az ikerszók egy „közönséges” tájszótárból is előbukkantak volna (legfeljebb kevésbé áttekinthetően), immár csak egy szóvégmutato tájszótárból lépnek elének egyes ritka, különös stb. szavak. (Hogy mi a „ritka”, azt az idézett két orosz a tergo szótáron kívül, annál könnyebben és jobban, a legújabb orosz a tergo szótárból lehet megállapítani [Обратный,

1974]). Csak egyetlen példát itt, a „nazális + ž” tővéig: ромжа,¹ панжа, чёнжа² több változattal mindegyik. Az ilyen tőszóbeli ritkaságok valószínűleg etimológiai érdekességekkel is szolgálnak majd, nem csupán szóképzésével, ahogy a szerzők szerényen jelzik munkájuk alcímében.

Irodalom

- H. H. BIELFELDT, Rückläufiges Wörterbuch der russischen Sprache der Gegenwart. Berlin 1958
- H. H. JOSSELSON, Automatization of Lexicography. [= Lecture on the] 1965. International Conference on Computational Linguistics [New York]
- E. MATER, Rückläufiges Wörterbuch der deutschen Gegenwartsprache. Leipzig 1970
- R. GREVE—B. KROESCHE, Russisches rückläufiges Wörterbuch. Unter der Leitung von M. VASMER. Berlin—Wiesbaden 1958—1959.
- Обратный словарь русского языка. Изд-во «Советская Энциклопедия». Москва 1974
- A. A. Реформатский, Неканоническая фонетика. — Развитие фонетики современного русского языка. Москва 1966. 96—109.
- A. M. Селищев, Диалектологический очерк Сибири. Вып. 1, Иркутск 1921. — Избранные труды. Москва 1968. 223—389.
- Словарь русских старожильческих говоров средней части бассейна р. Оби. Т. I—III. Томск 1964—1967. [Отв. ред.: В. В. Палагина]
- M. H. Яценецкая, Об использовании обратных диалектных словарей в лингвистических исследованиях. — Материалы межвузовской научной конференции, посвященной 50-летию образования СССР. Вып. 5. Томск 1972. 152—153.

PAPP FERENC

The Hungarian — English Contrastive Linguistics Project Working Papers 1— 4. és 6.

Szerk.: László Dezső, William Nemser. Linguistics Institute of the Hungarian Academy of Sciences and Center for Applied Linguistics. Budapest 1972—75

1. Eltérő nyelveket, nyelvi rendszereket, illetőleg bizonyos nyelvi sajátosságokat összevető kontrasztív kutatások a nyelvészeti diczeiplinák között nem rendelkeznek önálló státussal, inkább csak önálló témaköröknek tekinthetők. Mindenesetre egyszerre több ágazat témaköreinek, s nem is mindig a periférián elhelyezkedő mellékkérdések halmazának. A kontrasztív vizsgálatok ihletése kettős, eredményeit két fontos szakterület használhatja föl. Részben az idegen nyelvek oktatásának nagyobb arányú elterjedése tette szükségessé, hogy a mindenkori tanítandó és az anyanyelv olyan sajátosságait gyűjtsék fel, amelyek markánsan különböznek, s ennél fogva az oktatásban különös gondosságot tesznek indokolttá. Itt mindenekelőtt eltérésekről van szó; azt, ami egyező vagy hasonló a két nyelvben, a tanár egy egyszerű „ugyanúgy, mint”-tel el is intézheti. A nagyobb körben föllelhető egyezések, (azonosságok és nagyfokú megoldásbeli hasonlóságok) egy másik ágazatot érdekelnek, az univerzálék kutatását. Nyilvánvaló, hogy ha valamely nyelvi megoldás minden vagy több nyelvben azonos formában fejeződik ki, akkor ebben az azonoságban olyan tipológiai tény rejlik, amely az egész emberi gondolatrendszer törvényeinek és korlátainak van alávetve, következőképpen — tágabb értelemben — az ember mint faj antropológiai jellemzője.

Az említett kettős érdekelttség teremti nehézségeket az elnevezésben. Voltaképpen az összehasonlító, az összevető (komparatív) jelző kíváncsnak a kontrasztív helyére, ezt a terminust azonban a történeti nyelvtudomány már réges-rég lefoglalta. A kontrasztívval az a hiba, hogy szükségszerűen egyoldalú szembe-

¹ Az 1964—67-es szerint: 'ma inkább: *казара*, (птица) кедровка' (Томская обл., Верх-Кетский район Колпашевский район), 'esetlen, a varjúhoz hasonlító, annál kisebb, színes tollazatú madár'.

² Az 1964—67-es szótár 'часть замка рыболовного снаряда «чердак»' (Томская область, Парабельский район) szerint: 'a „cserdak” nevű halászfelszerelés zárjának része'.